

GELENEKSEL TÜRK İNANIŞLARINDAKİ SU KÜLTÜ VE ELAZIĞ'DAKİ İZLERİ

Abdulkadir KIYAK*

Özet

İnsanlık tarihinin hemen her döneminde su, arınma, verimlilik, yeniden doğuş, ölümsüzlük, safiyet ve varoluşun kaynağı gibi özelliklerinden dolayı dünya topluluklarının kültür ve inanışlarında yer almıştır. Geleneksel Türk dininde yer-su inanışları içerisinde yer alan su kültürü, bütün Türk topluluklarında ortak bir kültür olarak görünmektedir. Elazığ yöresinde bu kültür çerçevesinde tespit edilen kutsal su kaynakları insanlar tarafından belirli amaçlar doğrultusunda ziyaret edilmektedir. Su ile ilgili olan bu inanışların temelinde şifa unsuru ön plana çıkmaktadır. Yani herhangi bir hastalıktan muzdarip olup hiçbir tıbbi müdahaleden sonuç alamayan insanlar bu mekânları ümit kapısı olarak görmektedir. Bu nedenle de bu kutsal suları ziyaret etmekte ve buralarda amaçlarına ulaşmak amacıyla bir takım inanç ritüelleri sergilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü, Anadolu, Elazığ, su kültürü, inanış

AQUATIC CULT IN TRADITIONAL TURKISH BELIEFS AND THEIR MARKS IN ELAZIG

Abstract

Almost in every period of human history, the water has taken place in the cultures and beliefs of world communities because of its specialties such as purgation, fertility, rebirth, immortality, purity and source of existence. In the traditional Turkish religion aquaculture, which takes part in place water belief, regarded as common cult all Turkish communities. In Elazığ sacred water sources, identified within the framework of this cult, have been visited by people for specific purposes. The beliefs and practices which are shown during the visits have parallels with the beliefs and practices shown in the other Turkish communities. These beliefs which are according to water underline cure. In other words someone who suffers from some illnesses but don't get medical intervention regard water as a hope. Therefore, in visiting this sacred waters, there people are be on display some belief rituals to achieve their aims.

Key Words: Turkish Culture, Anatolia, Elazığ, aquaculture, belief.

* Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi (akiyak-23@hotmail.com)

Giriş

İnsanların inanç ve kültür dünyasında su, hayat, sonsuzluk, bereket ve kutsallığı ifade eder. Sahip olduğu bu anlam zenginliği dolayısıyla o, birçok mitoloji ve dinî düşünce içerisinde her zaman var olagelmıştır. Ayrıca su, belli bir şekle sahip olmadığından tüm şekilli varlıklardan daha güçlü kabul edilir. Çünkü su, hem her şeyi değiştirir ve yeniler hem de su içindeki hiçbir şey önceki halini devam ettiremez. Bazı dinlerin inanç sistemleri içerisinde yer alan suya girme (dalma) motifinin temelinde yatan mana da suyun sahip olduğu bu mahiyetle ilişkilidir. Zira bu inanç ritüelinde suya dalış, varoluş öncesi şekilsizliğe dönüşü (geçici yok oluş ve ölümü), sudan çıkma ise yaratılışın tekrarını, yeniden doğumu ve saflığı ifade eder.¹

Su, her şeyin kaynağı olması yönüyle de büyük bir değere sahiptir. O, bütün kaynağı içinde bulunduran, bütün cinslerin kendisinden meydana geldiği, varlıkların gerek geri çekilmesiyle gerekse dünyanın tamamen yok olmasıyla tekrar döneceği ilk cevheri simgeler. Bütün bu özelliklerinden dolayı su “*fos et origo*” yani bütün varoluşun kaynağı kabul edilir.²

Su insanlar için hem maddi hem de manevi arınmayı gerçekleştirir. Bütün bedeninin veya belli organlarının su ile yıkanmasıyla fiziksel temizlenmeyi sağlar. Ayrıca bazı dinlerde belli ibadetlerden önce bir kısım organların su ile yıkanması suyun fiziksel temizlenmenin yanında manevi arınmayı da sağlayan bir kaynak olduğunu gösterir.

Su, sahip olduğu olumlu özelliklerin yanında, belli zamanlarda gösterdiği taşkınlık nedeniyle karşı konulmaz bir hal almakta ve canlılar için olumsuz bir etkiye de sahip olabilmektedir. Suyun bu olumsuz özelliği, insanların belli dönemlerde yaşadıkları günahlardan ve gösterdikleri taşkınlıklardan dolayı suların altında kalması yani “*tufan olayı*” ile sembolize edilir. Tufan olayı ise insanların günahlarından dolayı suda arınıp temizlenmesi ve yeni bir insanlıkta hayat bulması şeklinde algılanır.³

Bu da bize göstermektedir ki su, insanların inanç ve düşünce dünyasında sahip olduğu bu özellikleri dolayısıyla önemli bir kült olarak her zaman için bir değere sahip olmuştur. Bu çerçevede su, geleneksel Türk inanışlarında olduğu gibi günümüz Anadolu’sunda da önemli bir kült unsuru olarak halen varlığını sürdürmektedir. Bu düşünceden hareketle araştırma konumuzun da daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla Türklerdeki yer-su kültürü hakkında bilgi vereceğiz.

1. Geleneksel Türk İnanışlarında Yer-Su Kültü

Türkler, Gök Tanrı inancıyla birlikte tabiatta bir takım gizli kuvvetlerin ve

¹ Mircea Eliade, *Zalmoksis'ten Cengiz Han'a*, (Çev. Ali Berktaş), İstanbul 2003, Kabalcı Yayınevi, s. 107 vd.

² Mircea Eliade, *Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, (Çev. Mustafa Ünal), Konya 2005, Serhat Yayınevi, s. 167

³ Mircea Eliade, *Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, s. 254 vd.

güçlerin varlığına da inanmakta ve bunları birer ruh olarak düşünmekteydiler. Bu tabiat ruhları, Orhun kitabelerinde “*yer-su (yer-sub)*” şeklinde ifade edilirdi.⁴ Aynı inanişe, Uygurlarda “*yir-suv*” adı altında rastlanmaktadır.⁵ Bu kültürte üzerinde insanların yaşadığı yer, insanlara iyilik yapan ruhlar cemiyeti şeklinde şahıslandırılır ve yer-su adı altında “*ıduk*”⁶ yani kutsal kabul edilirdi. İnsanlar bu mekânlardaki kutsala ulaşmak ve bereketi temin etmek için bazı teberrularda bulunurlardı. Bu prensibe “*do ut des*” prensibi denilir ki “*ben vereyim sen de ver*” demektir. Esasen yer-su kültürü etrafında sergilenen kurban ritüelinde de bu temel düşünce yatar.⁷ Türk kültür tarihinde hiçbir zaman kendilerine tapmanın söz konusu olmadığı bu yer-sular, maddi değil manevi bir kudret olarak tasavvur edilmiştir. Ayrıca bu kutsal mekânlara olan ilgi, bağlılık ve sahiplenme duygusu vatan şuurunun doğmasına ve kuvvetlenmesine de katkı sağladı.⁸ Öyle ki vatanın korunmasında yer-su ruhlarının rolü Tonyukuk yazıtında, “*tanğri, Umay, yer-sub basa berti*” (Göktürk vatanına saldıran düşmanların Umay ve yer-su ruhlarının yardımıyla gafil avlanarak basılmışlardır.) şeklinde ifade edilmiştir.⁹ Ayrıca Köktürk kitabelerinden anlaşıldığına göre yer-su kültürü, VIII. yüzyılda Türk İmparatorluğunda devletin resmi kültürlerinden biri olmuştur.¹⁰

Türklerin inanç ve kültür dünyasında yer-su inanışları içerisinde yer alan su, her zaman büyük bir anlam ve değere sahip olmuştur. Bu yüzden tarihî süreçte Türkler suya, temsil ettiği özelliklerinden hareketle farklı anlamlar yüklemişlerdir. Türk kozmogonisinde su, ilk varlık veya varlıkların özü olarak kabul edilir. Diğer bir ifadeyle Türkler suyu, yaratılışın ilk ve temel nüvesi olarak kabul eder. Bu anlayışa göre evren, kozmostan önceki düzensiz kaos malzemesinden (sudan ve topraktan) yaratılmıştır. Su, bu özelliği ile evrenin oluşmasına sebep olan temel unsur olarak görülür.¹¹

Türklerde su ile temizlik arasındaki ilişki farklı bir boyut kazanmıştır. Öyle ki Türkler suyla temizlenmekten ziyade suyun temiz tutulmasını bir inanç

⁴ İbrahim Kafesoğlu,, *Türk Bozkır Kültürü*, Ankara 1987, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, s. 90 vd.; Ahmet Yaşar Ocak, *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983, Enderun Kitabevi, s. 91 vd.

⁵ Durmuş Arık, *Azerbaycan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları*, Ankara 2005, Öztepe Matbaacılık, s. 65.

⁶ Eski Türklerin dini geleneğinde yaygın olan dini ayinlerinden biri özel bir hayvanı başıboş bırakmaktır. Bu hayvanlara “*ıduk, ızık, ıyık, iyik, ıdık*” denilmektedir. Aslında ıduk “*Tanrı için salıverilen, Tanrı için gönderilen*” manasına gelmekte iken, Türklerin dinî düşüncesinin olgunlaşması sonucunda “*mukaddes ve mubarek*” kavramlarını karşılamıştır. (Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 1997, Ocak Yayınları, s. 90)

⁷ S. Aleksandrovich Tokarev, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi* (Çev. Rauf Aksungur), İstanbul 2006, s. 95.

⁸ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul 2003, Ötüken Yayınevi, s. 69; Mustafa Erdem, *Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları*, Ankara 2000, Asam Yayınları, s.153

⁹ Muharrem Ergin, *Orhon Abideleri* (İkinci Taş, Batı Yüzü III), İstanbul 2006, Boğaziçi Yayınları, s. 76

¹⁰ Abdulkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler I*, Ankara 1998, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 491

¹¹ Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi I)*, İstanbul 2007, Ötüken Yayıncılık, s. 88 vd.

ritüeli haline getirmişler ve aksi davranışta bulunan kişilere de ciddi yaptırımlar uygulamışlardır. Bu çerçevede Türklerin inanç ve düşünce yapısında bir kısım su kaynakları (pınar, ırmak ve göl vb.) kutsiyet kazanmıştır. Sahip olduğu bu anlamdan dolayı Orta Asya Türklerinde, Oğuzlarda, Sibiryaya ve Altayların Türk topluluklarında suyu, tükürerek veya abdest bozarak kirletmek ve hatta bazı hallerde onu temizlik aracı olarak kullanmak yasaklanmıştır. Mesela İbn Fadlan, Oğuzların suyu temizlik amacıyla kullanmadıklarını bildirir.¹² Türklerdeki bu âdet, XIII. yüzyılda Cengiz Han tarafından yasa ile kanunlaştırılmıştır. Cengiz Han döneminde sular, kutsal kabul edildiği için çamaşırlar ve kaplar suyla yıkanmazdı. Çamaşırlar kirlenince atılır, kaplar ise otlarla temizlenirdi. Hatta Cengiz Han yasasına göre bazı durumlarda suyu kirleten kişi ölümle cezalandırılırdı. Türklerdeki bu âdet, suyu kullanmanın bir ayine bağlı olmasından ileri gelmektedir.¹³

Türk düşünce sisteminde suyun en önemli özelliklerinden biri de hayatın, verimliliğin ve bereketin kaynağı olmasıdır. Hatta gökten inen su (yağmur), günümüz Türk toplumları tarafından rahmet diye anılmakta ve özellikle bahar mevsiminde bereketi temsil etmektedir. Çünkü toprak ve insan, su ile hayat bulmakta ve tabiat onunla canlılık kazanmaktadır. Denizdeki istiridyeler incilerini, toprak altındaki yılanlar zehirlerini aynı nisan yağmurdan almaktadır.¹⁴ Ayrıca yağmur olarak ise su, doğurganlığın ve Gök Tanrının gücünü sembolize etmektedir.¹⁵

Türklerin yağmur suyuna yükledikleri bu manayı yazılı metinlerde de görmekteyiz. Metinlerde geçen “*Yağmur otuğ yaşarttı*”¹⁶ (yağmur otları yeşetti) ve “*Yağmur yapığ, yer ölür.*”¹⁷ (Yağmur yağar yer rutubetlenir.) ifadeleri Türkler arasında yağmur suyunun bereketi ve verimliliği sembolize ettiğini gösterir. Aynı şekilde Kutagu Bilig’de geçen “*Kara toprak, mavi su birbirine yaraştı; ortada binlerce çiçek gülererek açıldı.*”¹⁸ ifadesinde de suyun bereketi sembolize ettiğini görmekteyiz.

Suların şekilsizliği, akıcılığı, enginliği, kâinattaki herşeyin özü ve kaynağı olması vb. özelliklerinden olacak ki Türkler, bir kısım suların insana ebedilik ve sonsuzluk bahşettiğine inanırdı. Eski Türkçede ebedilik ve sonsuzluğa erişmeyi “*mengü mengülük*” kelimeleri karşılardı. Kuzeydeki Başkurt Türklerine göre “*Semrük*” adlı çiftbaşlı kartal , “*mengülük suyunu*” içtiği için ölmezmiş ve *Kaf dağında yaşamaktaymış*” ifadesinde de suyun ölümsüzlük bahşettiği

¹² Ünver Günay, Harun Güngör, *Türklerin Dini Tarihi*, İstanbul 2007, Rağbet Yayınevi, s. 77 vd.

¹³ Abdulkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul 1976, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 44; Ziya Gökalp, *Türk Töresi*, İstanbul 1977, s. 44

¹⁴ İskender Pala, “*Su*”, İslam Ansiklopedisi, C. XXXVII, İstanbul 2009, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 443

¹⁵ Eyüp Akman, *Türk ve Dünya Kültüründeki Su Kültü Üzerine Düşünceler*, s. 2

¹⁶ Kâşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk*, C. III, Ankara 2006, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 436

¹⁷ Naklen A. Von Le Cog, *Türkische Aus Manichaica Chotscho*, C. III, Berlin 1912- 1922, s. 13, 4; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi II*, Ankara 2010, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 341

¹⁸ Yusuf Has Hacib, (2008). *Kutadgu Bilig*, Çev. Besim Atalay, İstanbul: Kabcacı Yayınevi, s. 579 (beyit 39/3212)

anlaşılmaktadır.¹⁹

Türkler arasında su ile bilgelik arasında bir ilişki kurulmuştur. Özellikle Kutadgu Bilig'de suyun bu özelliğine işaret eden şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir:

“Üyük çim osuglug bolur bilgeler (Bilgeler sulak yerlere benzer)

Çıkar suv kayuda adak tepseler (Nereye ayak vururlarsa oradan su çıkar)”²⁰

Suyun bilgi ile olan ilişkisini Türk isimlerinde de görürüz. Eski Türklerin erkeklere verdiği “*Bilge Beg*”, “*Köl Bilge Han*” (aklı göl gibi) gibi isimlerde bu ilişkiyi görmekteyiz.²¹

Türk toplumunun kültür ve inanç dünyasında sahip olduğu anlam ve değer dolayısıyla su, günümüze kadar önemli bir kült olarak varlığını sürdürmüştür. Bu düşünce çerçevesinde Türkler bazı suları, sahip olduğu bir kısım ayırıcı özelliklerinden hareketle kutsallaştırmışlardır. Kutsal gücün merkezi olarak gördükleri bu suların, belli usullerle temasa geçildiğinde kendilerine fayda sağlayacağına inanmışlardır. Araştırma sahamız olan Elazığ yöresinde su kültü etrafında sergilenen inanışların ilk etkilerini Eski Türklerde görmekteyiz. Bu çerçevede araştırma konumuzun daha iyi anlaşılması açısından eski Türklerin su kültü etrafında sergiledikleri inanç ve ritüellere değineceğiz.

2. İslam Öncesi Türk Toplumlarında Su İle İlgili İnanışlar

Türkler yer-su ruhlarını memnun etmek, onlarla iyi ilişkiler kurmak ve onlardan gelecek kötülüklerden korunmak için bir takım inanç ritüelleri sergilemişlerdir. Mesela Çular gök ve yer Tanrılarına kış ve yaz gündönümlerinde olmak üzere yılda birer defa, insani ruhlara (eski hükümdarlar, alplar, atalar) ve yer-su ruhlarına ise dört mevsim başında ayinler düzenlerdi. Yapılan bu ayinlerde ise Tanrı ve ruhlara “*tapıg*” denen adaklar, yeşim taşı, kumaş, şarap ve kurban eti sunarlardı.²² Ayrıca bir kısım Çin kaynakları, Hunların ve Hunlardan sonra Orta Asya'da devlet kuran Türk topluluklarının Gök Tanrı'ya, yer-suya, güneşe ve aya kurban sunduklarını bildirmektedir.²³

Öte yandan bazı Türk toplulukları, kutlu dağların tepesinde bulunan ve “*gök gölü*” adı verilen bir kısım volkanik gölleri de kutsal kabul ederdi. Şansi

¹⁹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi II*, s. 327, 330

²⁰ Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig, İstanbul 2008, Kabalcı Yayınevi, s. 247 (beyit 19/ 974); Konuyla ilgili Kutadgu Bilig'de geçen diğer örnekler için bkz. (beyit D19/ 972; E3/6606, 6609)

²¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi II*, s. 407

²² Emel Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul 2001, Kabalcı Yayınları, s. 93 vd.

²³ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara 2006, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 3; W. Eberhard, *Çin'in Şimal Koşulları*, Ankara 1996, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 69; Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul 2001, Kabalcı Yayınevi, s. 145

eyaletinde bulunan bu tür göllerden biri Tobalarca kutsal sayılırdı.²⁴ Yine Şato Türkleri dağ başında kutsal saydıkları bu gök göllerine kâğıttan yaptıkları deve ve at figürlerini atarak bir nevi kansız kurban sunarlardı. Esasen bu inanç ritüeli Türklerin eski devirlerde göllere sundukları at ve deve kurbanlarının birer yansımasıdır.²⁵

Altay Türklerinde su kültü etrafında gösterilen inanışlar oldukça farklılık arz eder. Altay Türklerinin Altay dağlarında kutsal kabul ettikleri “*Arjan Su*” adı verilen bir takım suları bulunurdu. Arjan suların yerini sadece Altaylılar bilir ve bu sular, yabancılara gösterilmezdi. Altaylılar, suyu, kutsal gücünden faydalanmak için özellikle dolunaydan önce ziyaret ederlerdi. Özellikle çocuğu olmayan Altaylılar, suların bulunduğu mekâna gider, burada oturur, yatar, “*Altay Kutay bana bala ver*” diye niyetlenir ve başka bir şey düşünmezdi. Amacına ulaşabilmek için de buradaki sudan belli vakitlerde içerdi.²⁶

Türklerin su kültü etrafında sergiledikleri en yaygın inanışlardan biri, çocuk sahibi olabilmek için yapılan ritüellerdir. Geleneksel Türk inanışlarında çocuğu olmayan kadınlar, kurumuş ırmaklara süci/ şarap salmak suretiyle o ırmakların ruhlarını memnun etmeye çalışır ve onların yardımıyla çocuk sahibi olmayı ümit ederdi.²⁷ Mesela, Kırgız Türkleri ile Kazak Türklerinde kısır olan kadınlar çocuk sahibi olabilmek için sahrada bulunan tek ağacın, pınarın (kuyunun) veya suyun yanında geceleyip kurban keserlerdi.²⁸ Çocuğu olmayan Tatar kadınları ise çocuk sahibi olabilmek için havuz kenarında secde ve dua ederlerdi.²⁹ Türk destan ve hikâyelerinde de çocuk sahibi olabilmek için bir kısım su ile ilgili ritüellerin sergilendiği görülür: Dede Korkut’da Salur Kazan’ın suya karşı soylama söylediği görülür. Yine Dede Korkut’un Boğaç Han hikâyesinde Derse Han’ın “*Hatunu kuru çaylara sucu saldım... Dilek ile Tanrıdan bir oğul gücile buldum*”³⁰ ifadesinde de suyun kutsiyetine işaret edilir ve onun sayesinde maksadına ulaştığı belirtilir. Manas destanında Yakup Han’ın çocuğu olmadığından eşi Çıyırıcı’ya şu serzenişi de suyun kutsiyetini gösterir: “*Çıyırıcı’yı (eş olarak) alalı ben bir çocuk öpmedim. Çıyırıcı çözdüğü saçını (bir daha hiç) taramadı. Allah’a tövbe edip hiç (bir) işime yaramadı. Belini sıkıca germedi. Çıyırıcı bana (bir) oğul vermedi. (Ben) Çıyırıcı’yı alalı (mevsimler doldu), yaz-kış (gelip geçti), tam on dört yıl oldu. (Çıyırıcı) evliya mezarına gitmedi, elmalıkta (yerlerde) belenmedi, kaplıcalarda (yıkayıp) gecelemedi.*”³¹

Türkler İslamiyet’i kabul ettikten sonra da su kültü ile ilgili inanışlarını

²⁴ Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnanıcı) ve Alevilik Bektaşilik*, İstanbul 1992, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, s. 107; Orhan Şaik, Gökyay, *Dedem Korkudum Kitabı*, İstanbul 2006, Kabalıcı Yayınevi, s. 292

²⁵ Ahmet Gökbel, *Kıpçak Türkleri*, İstanbul 2000, Ötügen Neşriyat, s. 221

²⁶ Yaşar Kalafat, *Altaylar’dan Anadolu’ya Kamizm Şamanizm (Sosyal Antropoloji Araştırmaları)*, İstanbul 2004, Yeditepe Yayınevi, s. 86 vd.

²⁷ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara 1990, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 43

²⁸ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, s. 168

²⁹ Mircea Eliade, *Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, s. 230

³⁰ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudum Kitabı*, s. 293 vd.

³¹ Tuncer Gülensoy, *Manas Destanı (Türkiye Türkçesi İle)*, Ankara 2002, Akçağ Yayınları, s. 29

uzun süre muhafaza etmişler ve su kültü etrafında çocuk sahibi olmanın dışında farklı amaçlar için de çeşitli ritüeller sergilemişlerdir. Örneğin Başkurtlar bir gölde veya ırmakta ilk defa yıkanmak istediklerinde elbise veya kuşaklarından bir iplik koparıp suya bırakırlardı. Ayrıca köye yeni gelen bir geline “*hu köründürü*”³² (su gösterme) adı verilen bir tören yapılırdı. Benzer inanışları Kazak Türklerinde de görmekteyiz. Kazak âdet ve inanışlarına göre bir ırmağı ilk geçen kişi suya adak nevinden bir şey atardı. Anadolu'nun birçok yerinde de hıdrellez gününde kadın ve kızlar dileklerini bir kâğıda yazıp suya atmakta ve niyetlerinin gerçekleşeceğine inanmaktadırlar. Yine Türklerde kendisine büyü yapılan bir kişinin, eğer denizi geçerse büyüünün bozulacağına inanılırdı.³³

Türklerde kutsal kabul edilen su iyelerine sunulan *saçı*³⁴ ve kurban ile elde edilmek istenen bir diğer amaç ise bereketi temin etmektir. Türkler yer-su ruhlarına saygı gösterir, onları memnun etmek için kurban keser ve saçını olarak da içki sunar. Yakut Türkleri bu uygulamayı özellikle ilkbaharda balık avına çıkmadan önce yaparlardı. Bol balık avlamak isteyen balıkçılar, balığa çıkmadan önce bir kayın ağacına renkli kumaş parçaları bağlarlardı. Bu kumaş parçalarına “*coloma*” adı verilirdi. Ayrıca ümitlerin pekiştirilmesi ve bereketli bir av olması için kayın ağacının yanında yakılan ateşin üstüne çay ve süt dökülürdü. Yapılacak av öncesinde uygulanan bu ayinde ağaç, su ve ateşin bir araya geldiği görülmektedir. Bu inanç ritüelleri kısmen değişmiş olmakla beraber günümüz Anadolu'sunda “*saçı*” adı altında yaşamaktadır.³⁵

Kıpçakların bir kolu olarak görülen Kimekler de suya büyük ehemmiyet göstermişlerdir. Özellikle İrtiş ırmağı, Kimeş ve Kıpçak Türkleri tarafından kutsal kabul edilirdi. Kıpçakların su kültü etrafında sergiledikleri inançlarla ilgi bir kısım rivayetler de mevcuttur. Mesela, XI. yüzyılda Kıpçaklar arasında ünlü bir kahraman olarak bilinen Çora Batır'ın denizde boğularak öldüğü rivayet edilmektedir. Fakat bir diğer rivayette ise onun, gönüllü olarak kendisini ırmağa attığı ve bu şekilde ermiş mertebesine ulaştığı ifade edilir. Ayrıca İbnü'l-Fakih, Barshan Türklerinin “*Isık-göl*”ünü kutsadığı ve senede en az bir kez dolaşarak ziyaret ettiği bilgisini vermektedir.³⁶

Türklerde, evin ve yurdun içecek suları da kutsal kabul edilirdi. Onun bu kutsiyetinden olacak ki eski Türklerde gelin kocasının evine girmeden kocasının yerlerini ve sularını gezer, onlara saygı duyar ve saçını sunar. İslamiyet'in

³² Bu törende gelin köye geldiği günün ertesi sabahı yaşlı bir kadın tarafından köyün yakınındaki bir göl veya ırmağa götürülürdü. Bu yaşlı kadın gelini suya suyu geline gösterdikten sonra “*babalardan kalan su, analardan kalan su*” diye bir şeyler söyledikten sonra gelinin süslerinden bir gümüş para koparıp suya atardı. Bu inanış Ural'ın doğusunda yaşayan Katay, Salcuvt, Barın, Beketin ve Tabın boylarında da görülür. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdulkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler II*, s. 492)

³³ Abdulkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler II*, s. 492

³⁴ Divanü Lûgat-it-Türk'te “*izi*”nin, efendi ve sahip manalarına geldiği belirtilmektedir. “*İdhimiz yarlığı*” yani Tanrımızın emri terkibi de bunu göstermektedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Kâşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk*, C. I, Ankara 2006, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 87)

³⁵ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 43 vd.; Araz, Rifat, *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Ankara 1991, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s. 55

³⁶ Ahmet, Gökbel, *Kıpçak Türkleri*, s. 222

kabulüyle günümüz Türk toplumlarında su ile ilgili inanışlar farklı şekillerde görülmeye başlanmıştır. Örneğin su içerken alını tutma, besmele çekme, yudum yudum içme gibi saygı içeren davranışlar gösterilmesi suyun kutsiyetine binaen yapılmaktadır.³⁷

Türklerin suya kutsiyet atfetmesi, Oğuz boylarının kendi kökenlerini Oğuz Kağan'a kadar götüren efsanelerde de görülmektedir. Türk destanlarında sık sık anlatılan bu efsaneye göre, Oğuz Kağan'ın altı oğlunun olduğu ve oğullarına "Gün, Ay, Yıldız, Gök, Dağ ve Deniz" şeklinde tabiat ile ilgili isimler verildiği görülür.³⁸ Ayrıca Çağdaş Şamanist Altay ve Yenisey Türklerinin suya karşı ilahiler okuduklarını ve ilahilerinde Tom ve Kem (Yenisey) ırmaklarına, merhametli ve yaşlı bir kadın manasına gelen "kayrakan" dediklerini görmekteyiz.³⁹ Yine Türkler suyun kutsiyetine binaen "Su aydınlıktır çala öz kapına" ifadesini kullanmışlardır.⁴⁰

Yapılan bu tespitler Türk toplumunun inanç ve kültür dünyasında su kültürünün önemini ortaya koymaktadır. Eski Türklerin su kültürü etrafında sergiledikleri inanışların bir kısım etkilerini günümüz Türk toplumlarında ve araştırma alanımızda da görebilmekteyiz. Örneğin bu suların bulunduğu mekânların kirletilmemesi, dileklerin gerçekleşmesi için burada bulunduğu inanılan su ruhlarına takdim edilen kanlı veya kansız kurbanlar bu inanışların örnekleridir. Bununla beraber eski Türklerin su kültürü etrafında sergiledikleri inanışlar, günümüz Türk toplumlarında İslamiyet'in kabulüyle birlikte, varlığını İslami öğelerle birleştirerek devam ettirmiştir. Özellikle günümüz Anadolu toplumlarında olduğu gibi Elazığ yöresinde de insanlar, su kültürü etrafındaki inanç ve uygulamalarına İslami -özellikle de tasavvufi- unsurları ekleyerek farklı bir boyut kazandırmıştır. Türk toplumlarında zengin bir tezahüre sahip olan su kültürünün en ilgi çekici tezahürlerini araştırma sahamız olan Elazığ yöresinde de görmekteyiz. Bu çerçevede araştırma konumuzun temelini teşkil eden Elazığ yöresinde tespit ettiğimiz kutsal su ziyaretleri ve bu ziyaretlerde sergilenen inanç ritüelleri hakkında bilgi vereceğiz.

3. Elazığ Yöresinde Su Kültü İle İlgili Algı ve İnanışlar

Elazığ yöresinde ziyarete konu olan sulardan bazıları müstakil olarak kutsiyet gösterirken, bazıları ise yakınındaki türbe, yatır, ağaç veya taş-kaya ile bir bütünlük arz eder. Araştırma alanımızdaki sular kutsiyetlerini çeşitli şekillerde kazanmaktadır. Elazığ yöresindeki kutsal sulardan bir kısmı kutsiyetini herhangi bir türbe ve yatırla ilişkilendirmesi sonucunda kazanır. Bu suların kutsiyet kazanmasında daha çok türbe veya yatırdaki velinin kerameti etkili olmaktadır. Keban ilçesine bağlı Ulupınar (Birvan) köyünde yer alan Başpınar Suyu ve Elazığ merkez, Hüseyinik (Ulukent) mahallesinde yer alan Seydiyye Hanım Çeşmesi bu özellikteki sulara örnektir. Kutsal kabul edilen sulardan

³⁷ Bahaeddin, Ögel, *Türk Mitolojisi II*, s. 319 vd.

³⁸ A. Zeki Velidî Togan, *Oğuz Destanı (Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili)*, İstanbul 1982, Enderun Kitabevi, s. 33

³⁹ Abdulkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler I*, s.491

⁴⁰ Yaşar Kalafat, *Dedem Korkut Daş Oğuz Elleri*, Ankara 2008, Berikan Yayınları, s. 70

bazılarının ise kutsiyetini nereden aldıkları konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu sular daha çok şifa verme özelliğinden ötürü insanların bu mekânlarda çeşitli inanç ritüelleri sergilemesi sonucunda kutsiyet kazanmıştır. Elazığ yöresinde Şifalı Su, Sıtma Pınarı, Sarılık Ocağı vb. isimlerle anılan sular bu türdendir. Ayrıca bu kutsal suların temizlik işlerinde kullanılmasının yasaklanması ve haklarında anlatılan bir takım menkıbeler bu mekânlara olan inancın pekişmesine neden olmaktadır. Araştırma alanımızdaki kutsal sular her zaman için şifa dağıtıcı fonksiyonları ile ön plana çıkmasına rağmen bazı durumlarda buna başka dileklerde eklenebilmektedir. Bu çerçevede Elazığ yöresinde tespit ettiğimiz kutsal su ziyaretlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Şifalı Sular

Elazığ yöresindeki kutsal kabul edilen sulardan bazıları birden çok rahatsızlığa iyi geldiğinden Şifalı Su olarak isimlendirilirler. Yöre halkınca kutsal kabul edilen bu özellikteki sular şunlardır:

a-) Sivrice ilçesinin Doğanbağı Köyü'nde Çömçek Deresi adı verilen mevkide yer alan su, bu türdendir. Su, ılık ve tuzlu bir mahiyettedir. Bu suyun mantar, kaşıntı vb. cilt hastalıklarına iyi geldiğine inanılmaktadır. Cilt rahatsızlığı bulunan kişiler şifa bulmak amacıyla bu sudan içmekte, yıkanmakta, suyun çamurunu vücutlarının rahatsız olan bölgelerine sürmekte ve dua etmektedirler. Ayrıca bu su, kutsal kabul edildiğinden temizlik işlerinde kullanılmamaktadır. Suyu temizlik işlerinde kullananların başına bir musibetin geleceğine inanılır.⁴¹

b-) Elazığ yöresinde yer alan bir diğer Şifalı Su, Beydoğmuş Köyü'nün Şıh Ali (Şeyh Ali) mevkiinde yer alır. Bu su, bir mağaranın dibinden gelmektedir. Yöre halkınca kutsal kabul edilen bu suyun her türlü hastalığa şifa olduğuna inanılır. Hastalar bu sudan içerler, yıkanır ve şifa bulmak için dua ederler. Ayrıca bu su, kutsal kabul edildiğinden kesinlikle normal temizlik işlerinde kullanılmamaktadır. Bu suyu kirletenlerin bir felakete maruz kalacaklarına inanılır. Buraya gelen ziyaretçiler hazırladıkları lokmaları da ikram ederler. Bu lokmalar bir nevi su iyelerine verilmiş neziri ifade eder.⁴²

c-) Elazığ yöresindeki Şifalı Suyun bir diğer örneğini ise Salkaya Köyü'nde görmekteyiz. Bu su, köyün batısında yolun alt tarafında yüksek bir tepede siyah bir kaya içerisinden akar. Bu suyun işitme rahatsızlığı bulunan kişilere şifa olduğuna inanılır. Ziyarete gelen kişiler şifa bulmak ümidiyle bu sudan içer, yıkanır ve dua ederler. Fakat günümüzde bu ziyarete fazla rağbet edilmemektedir.⁴³

d-) Elazığ ve yöresinde şifalı kabul edilen bir su da Örençay Köyü'nde Akpınar mevkiinde yer alır. Su, kaya parçalarının arasından tabii olarak çıkmaktadır. Yazın serin, kışın ise ılık bir şekilde akan suyun tuzlu ve acı arası bir tadı vardır. Bu suyun allerji ve cilt hastalıklarına iyi geldiğine inanılır. Yöre halkı

⁴¹ Mehmet Aydoğdu, 1964 Elazığ Doğumlu

⁴² Mehmet Topçu, 1961 Elazığ Doğumlu

⁴³ Mehmet Yılmaz, 1958 Elazığ Doğumlu

bu suyu kutsal kabul ettiğinden temizlik işlerinde kullanmamaktadır. Ayrıca ziyarete gelenler burada yemeklerini pişirirken az miktarda bu sudan da katmaktadırlar.⁴⁴

2. Acı Sular

Elazığ ve yöresinde kutsal kabul edilen ve ziyarete konu olan bir kısım sular isimlerini sahip oldukları mahiyetlerinden alırlar. Acı Su olarak isimlendirilen ve şifalı olduğuna inanılan bu özellikteki sular şunlardır:

a-) Kuzova Çöteli Köyü içinde bir dereye yer alan ve kutsal kabul edilip ziyarete konu olan su, bu türdendir. Acı ve sodalı bir tadı olan bu suyun, cilt hastalıklarına iyi geldiği söylenir. Buraya gelen ziyaretçiler şifa bulmak ümidiyle bu sudan içmekte, vücudunun rahatsız olan bölgesini bu suyla yıkamakta ve dua etmektedirler. Ayrıca bu suya atfettikleri kutsallıktan dolayı suyu temizlik işlerinde kullanmamaktadırlar. Yöre halkınca suyu temizlik işlerinde kullananların başına kötü bir musibet geleceğine inanılır⁴⁵

b-) Elazığ yöresinde Acı Su olarak bilinip ziyarete konu olan bir diğer su ise, Beşoluk Köyü'nde Narnat mevkiinde bir dereye yer alır. Burada dağdan gelen, geçtiği yeri altın sarısı bir renge dönüştüren ve acımsı bir tadı olan su, yöre halkınca ziyaret edilmektedir. Bu suyun böbrek taşlarını erittiği ve cilt hastalığına iyi geldiği söylenir. Buraya gelen ziyaretçiler bu sudan içtikleri gibi vücuttaki yaralı bölgeyi bu suyun çamuruyla sıvarlar, sonra da bu suyla yıkarlar. Geçmişte ziyarete gelenlerin bir kısmı burada kurban kesip etini dağıtırlardı. Ancak bu uygulama günümüzde görülmemektedir.⁴⁶

3. Sıtma Pınarları

Elazığ ve yöresinde yer alan bir kısım sular sıtma hastalıklarına şifa verdiği inancıyla kutsal kabul edilip ziyarete konu olmaktadır. Yöre halkınca kutsal kabul edilen bu özellikteki sular şunlardır:

a-) Beydalı Köyü'nde yer alan ve Sıtma Pınarı adıyla bilinen su bu türdendir. Bu suyun sıtma ve sarılık hastalığına iyi geldiği söylenmektedir. Rahatsızlığı olup da buraya gelen ziyaretçiler bu sudan içerler, yıkanır ve dua ederler. Özellikle rahatsızlığı bulunan kişilerin, bu suya üç Cuma peş peşe geldiklerinde şifa bulacaklarına inanılır. Eskiden buraya gelen ziyaretçilerin Cuma akşamları, arife ve bayram günleri mum yaktıkları söylenir. Mum yakmak, kötü güçleri uzaklaştırmak, bu kutsal mekânla bütünleşmek ve bu sayede dileklerinin gerçekleşmesini sağlamak için yapılan bir uygulamadır.⁴⁷

b-) Oymaağaç Köyü'nün Taşyapı mezarında yer alan Sıtma Pınarı, bu türden suyun bir diğer örneğidir. Şifalı olduğuna inanılan bu suya sıtma hastaları

⁴⁴ Akif Karataş, 1969 Elazığ Doğumlu

⁴⁵ Coşkun Sal, 1949 Elazığ Doğumlu

⁴⁶ Hayrettin Er, 1943 Elazığ Doğumlu

⁴⁷ Fatma Yılmaz, 1955 Elazığ Doğumlu

götürülmektedir. Buraya götürülen hastalara bu sudan bolca içirilmekte ve bu suyla yıkanılmaktadır. Bu su, kutsal kabul edildiğinden suyla temizlik yaparak suyu kirletenlerin kötü bir hastalığa yakalanacağına inanılır.⁴⁸

4. Hoşirik Suları

Elazığ yöresinde ziyarete konu olan sulardan bazıları deri üzerinde çıkan ve yöre dilinde hoşirik adı verilen rahatsızlıklara iyi geldiği için kutsal kabul edilir. Bu sular hastalığın ismine atfen Hoşirik Suyu olarak isimlendirilir. Yöre halkınca kutsal kabul edilen bu özellikteki sular şunlardır:

a-) Elazığ yöresinde Hoşirik Suyu adı altında ziyarete konu olan suyun bir örneği Kurtdere Köyü'nün Hıdırlar mezrasında Hoşirik deresi adı verilen mevkide yer alır. Hoşirik Suyu taşın altından çıkan bir kaynak suyudur. Hoşirik rahatsızlığı bulunan kişiler bu suyla yıkanır ve bu suyun çamuru vücutta rahatsız olan bölgeye sürer ve böylece şifa bulacaklarına inanırlar⁴⁹

b-) Elazığ yöresinde bu türden kutsal kabul edilip ziyarete konu olan bir diğer şifalı su ise Kovancılar ilçesine bağlı Çelebi Köyü sınırları içerisinde Şorik adı verilen bir dere içerisinde yer alır. Bu su, serin, hafif acımsı ve asitli bir mahiyettedir. Bu suyun böbrekteki taşları düşürdüğüne, cilt hastalıklarına ve özellikle çocukların kulağındaki yörede hoşirik adı verilen rahatsızlığa iyi geldiği söylenir. Yöre halkınca bu suya Şorik Suyu veya Hoşrink Suyu adı da verilir.⁵⁰

5. Ziyaret Suyu

Ziyaret Suyu, Kaplıkaya Köyü'nün Ebiloğlu Mezrası'nda bulunmaktadır. Taşın altından gelen bu ziyaret suyu tatlı bir su mahiyetindedir. Ziyaret Suyu'nun pek çok hastalığa şifa olduğuna inanılmaktadır. Rahatsızlığı bulunan ziyaretçiler şifa bulmak ümidiyle bu sudan içmekte, yıkanmakta ve dua etmektedirler.⁵¹

6. Sarılık Ocağı (Sarılık Suyu)

Elazığ'dan Pertek'e giderken, Pertek yolu üzerinde yolun sağ tarafında, Gümüşbağlar köyü sınırları içerisinde yer alır. Ziyaret, Sarılık Ocağı veya Sarılık Suyu olarak bilinen bir çeşmeden ibarettir. Bu suyun sarılık (hepatit) hastalığına iyi geldiğine inanılır. Rivayete göre, ortalama iki yüz yıl kadar önce zamanın seyyah dervişlerinden biri bu suya okuyarak bu yörede ikamet eden Burhan Ağa namındaki kişiye *"Bu suyu senin tasarrufuna verdik, sarılık hastalığına yakalananlara içmesi için tavsiye edersin."* diye söylemiştir. Burhan Ağa hayatı boyunca bu suya bir fatiha, üç ihlâs ve bir Âyete'l-kürsî okuyarak bu hizmeti yerine getirmiştir. Burhan Ağa'nın vefatından sonra ise onun soyundan gelenler bu işi devam ettirmişlerdir. Şayet bu su okunmadan içilirse şifa bulunamayacağına inanılır. Gelen ziyaretçiler sarılık hastası olan hastaların elbiselerinden bir parçayı

⁴⁸ M.Sait Kaya, 1956 Elazığ Doğumlu

⁴⁹ Süleyman Bayar, 1934 Elazığ Doğumlu

⁵⁰ İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu

⁵¹ İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu

suyun hemen yanında bulunan ceviz ağacına bağlarlar. Yine hastalara bu sudan içirir ve onları suyla yıkarlar. Çok sık olmamakla beraber bazı ziyaretçiler bu ziyaret mahallinde mum da yakarlarmış Önceleri yoğun olarak ziyaret edilen bu ziyaret suyu günümüzde pek rağbet görmemektedir.⁵² Ziyaret, değişik nedenlerle bulunduğu mekândan 100–200 metre aşağıya alınmıştır.

7. Tan Pınarı

Tan Pınarı, Sarıbük Köyü'nün merkezinde yer almaktadır. Yazın soğuk, kışın ılık olma özelliği taşıyan bir kaynak suyu mahiyetindedir. Bu suyun sıtma hastalığı başta olmak üzere çeşitli hastalıklara şifa olduğuna inanılmaktadır. Rahatsızlığı olan kişiler şifa bulmak ümidiyle bu sudan içmekte, yıkanmakta ve dua etmektedirler.⁵³

8. Uçuk Pınarı

Uçuk Pınarı, Sugözü Köyü'ne bağlı Yedigöze Mezrası'nın üst tarafında Uçuk Pınarı adı verilen mevkide taşın altından çıkan bir sudur. Bu suyun yöre halkınca arpacık adı verilen göz hastalıklarına şifa olduğu söylenir. Rahatsızlığı bulunan hastaların bu suyla gözlerini yıkadıklarında şifa bulacaklarına inanılır.⁵⁴

9. Başpınar Suyu

Elazığ'ın Keban ilçesine bağlı Ulupınar (Birvan) köyünde Pir-i Davut Türbesi'yle aynı alanda bulunur. Efsaneye göre, çobanlık yapan Pir-i Davut bir yaz günü sıcaklıktan kavrulur. Allah'a dua etmesi sonucunda bastonunu vurduğu yerden bugün Başpınar olarak bilinen su kaynağı ortaya çıkar. Bu su kaynağının bulunduğu alanda takip eden yıllarda bir havuz yapılmıştır.⁵⁵ Başpınar suyu yanında iki tane mum yakma yeri mevcuttur. Ziyaretçiler kötü güçlerden korunmak ve bu sayede dileklerinin gerçekleşmesini sağlamak inancıyla burada mum yakarlar.

Ulupınar köylüleri bu ziyaret mekânında Pir-i Davut Türbesi ve Başpınar Suyu'na bağlı olarak 1580 yılından bu yana her yıl Temmuz ayının son haftasında yöre halkı topluca 300 civarında Hasat Kurbanı kesmektedir.⁵⁶ Hasat mevsimi sonunda şükür amacıyla yöredeki her ev kurbanını alır ve buraya getirerek keser.

İki yüz yıl önce köydeki hayvan hastalığı nedeniyle köy halkı kurban kesemez. Aynı yıl köydeki Başpınar Suyu ise kurur. Bunun üzerine o dönemde güz ayında bir öküz kurban edilir ve Başpınar Suyu tekrar akmaya başlar. Mezkûr zamandan günümüze kadar Temmuzun son haftası topluca Hasat Kurbanı ve

⁵² Nihat Çınar, 1951 Elazığ Doğumlu; İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu

⁵³ Yümrü Polat, 1954 Elazığ Doğumlu

⁵⁴ İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu

⁵⁵ www.gencleviler.com (01.01.2009)

⁵⁶ Keban Gazetesi; "Başpınar Köylüleri Kaynak Suyu İçin 200 Yıldır Kurban Kesiyor", Elazığ 2008, s.8/ (15-31 Ekim 2008)

Kasımın ilk haftası Güz/Öküz Kurbanı geleneksel olarak tertip edilir.⁵⁷ Günümüzde de Güz/Öküz Kurbanı vakti gelince her haneden gücü nisbetinde para toplanıp bu kurban alınır ve burada kesilir. Kurban sadece bir öküzden ibaret olmayıp kalabalığın durumuna göre koç vb. hayvanlar da kurban edilir. Bu kurbanların aynı kazanda pişirilip yöre halkının ve ziyarete gelen misafirlerin yemesiyle karşılıklı muhabbet, sevgi-saygı, birlik, beraberlik ve bağlılığın oluşacağına inanılır.

Başpınar suyu, Pir-i Davut türbesiyle aynı alanda yer alması ve Pir-i Davut'la ilişkilendirilmesinden dolayı çok yoğun olarak ziyaret edilir. Pir-i Davut türbesini ziyarete gelenler kutsal kabul ettikleri bu suyu da mutlaka ziyaret ederler. Ziyaretçiler bu sudan şifa niyetiyle içmekte ve suyu temizlik işlerinde kullanmamaktadır. Ziyaret alanında çok yaşlı ağaç türleri (söğüt, meşe, alıç, dardağan, dut vb.) mevcuttur. Bu ağaçlar kesinlikle kesilmez ve başka yerlere götürülmez. Kuruyan dalları ise gelen ziyaretçiler tarafından burada kesilen kurban eti pişiriminde kullanılır. Ağaçların meyvelerini gelen ziyaretçiler şifa niyetiyle yemektirler. Aynı zamanda teberrüken alıp evlerine götüren ziyaretçiler de olmaktadır. Gelen ziyaretçiler tarafından bu ağaçlara dilekler dilenip dallarına bez bağlanmaktadır.

10. Tumbullunun Gölü

Ziyaret Gölü, Alayaprak'ta Çebiş (Keçi) Gölü mevkiinde yer alır. Bu ziyaret gölünün suyu önceleri bir mağara içinden gelmekteydi. Günümüzde ise yükseltirilip çeşme görünümüne kavuşturulmuştur. Bu suyun yaşı geldiği halde konuşamayan çocuklara şifa olduğuna inanılır. Bunun yanında diğer hastalıklar için de şifalı olduğu söylenir. Yörede genellikle Ziyaret Gölü denmesine rağmen bu mevkinin sahiplerinin Tumbuloğlu lakabıyla bilinen bir aile olduğundan bu ziyaret gölü Tumbullunun Gölü olarak da isimlendirilmiştir.

Halk arasında anlatılan şu rüya bu suyun kutsiyet kazanmasında etkili olmuştur: Alayaprak'ta ikamet eden ve Nasıfoğulları lakabıyla bilinen Paki Gökalp'ten nakledildiğine göre bu kişinin babaannesi Raife Hanım'ın 15 yaşında konuşamayan Kemal adında bir oğlu ve bir de başında kist veya çıban çıkmış 20 yaşında Fahriye adında bir kızı vardır. İkisinin durumu da Raife Nine'yi çok üzmektedir. Raife Nine bir gece rüyasında sarıklı, sakallı ve cübbeli bir zatın kızı Fahriye'nin başındaki kist ya da çıbanı eliyle sıvazladığını görür. Bunun üzerine Raife Nine bu zata kim olduğunu sorar. O da, iki kardeş olduğunu, kardeşiyle savaşta yaralandıklarını ve bu mevkide şehit olduklarını söyler. Kardeşinin de kendisinden bir kilometre mesafede Ziyaret Gölü veya Karagöl denilen yerde medfun bulunduğunu ifade eder. Niyetinin hasta olan kızı iyileştirmek olduğunu söyleyince Raife Nine "*Madem ki senin böyle bir selahiyyetin var o hâlde benim dünya ahiret muradımın olması için himmet buyur*" der. Bunun üzerine şehit olan bu zat "*Senin muradın 15 yıldan beri konuşamayan oğlun Kemal'in konuşmasıdır. Git, onu bana getir.*" der. Ancak Raife Nine önce kızı Fahriye'yi götürür. Çünkü kızı Fahriye başındaki kist ve çıbandan dolayı şiddetli ağrılar

⁵⁷ Keban Gazetesi; "Başpınar Köylüleri Kaynak Suyu İçin 200 Yıldır Kurban Kesiyor", Elazığ 2008, s.8/ (15-31 Ekim 2008)

duymaktadır. Bunun üzerine bu zat, Fahriye'nin başındaki yarayı eliyle ovar. Raife Nine geri dönüp oğlu Kemal'in elinden tutup götüreceği esnada büyük kızı Nazime tarafından rüyadan uyandırılır. Kızına kızarak sitem eder. Çünkü gördüğü rüyanın neticelenmesini istemektedir. Rüyada gördüğü zat Tumbullunun Gölü'nün bulunduğu yerdedir. Bunun üzerine aynı gün oğlu Kemal'in elinden tutar, su içirir, elini yüzünü yıkar, kendisi de iki rekât nafil namazı kılar, Allah'a niyazda bulunur ve evine geri döner. Eve döndüğünde 15 yaşındaki Kemal'in dili açılır ve konuşmaya başlar. Kızı Fahriye Hanım da bu rüyadan bir gece sonra, üç gün üst üste başındaki cerahetin boşalması neticesinde iyileşmiştir. Rüya sonrası Raife Nine çeşmenin temiz tutulmasını tembih etmiştir. Bu hadiseyi duyan komşu köylerden insanların aynı dertle muzdarip olan çocukları buraya şifa amacıyla getirilmeye başlanmıştır. Bu suya yıkanmaya gelenler buraya para ve yumurta bırakmaktadır. Bunlar bir nevi su ruhlarını memnun etmek için verilen nezirleri sembolize ederler. Ancak günümüz itibarıyla buraya rağbet azalmıştır.⁵⁸

11. Seydiyye Hanım Çeşmesi

Seydiyye Hanım Çeşmesi, Elazığ merkez, Hüseyinik (Ulukent) mahallesi, Seyyid Kasım sokakta eski mezarlığın alt tarafında bulunan Seyyid Kasım türbesiyle aynı alanda yer alır. Bu Şifalı Su'ya Seyyid Kasım'n kız kardeşi Seydiyye Hanım'a atfen Seydiyye Hanım Çeşmesi de denilmektedir. Rivayete göre Seyyid Kasım'ın kız kardeşi Seydiyye Hanım savaş sırasında kaçarken düşman tarafından sıkıştırıldığı esnada, türbenin güneyinde alt tarafında dağdan gelen suyun kenarında, ziyaret kayalığı adı verilen yerde bir duman halinde kaybolmuştur. Halk arasında burası Çamaşırhane olarak da isimlendirilmektedir. Daha sonraki yıllarda bu çeşme onarılarak bugünkü konumuna getirilmiştir. Yöre halkınca bu çeşmenin suyu kutsal kabul edilmektedir. Bu çeşmenin suyu tatlı su mahiyetinde olup berrak ve soğuktur. Yöre halkınca bu suyun sekizde birinin zemzem olduğuna inanılır. Ziyarete gelen hastalar kibleye dönerek ayakta bu sudan üç avuç içerek şifa ummaktadırlar. Bu şifalı suyun iç hastalıkları giderdiğine ve ölüm döşeginde olan hastaların ise ruhlarını rahat teslim etmesine faydalı olduğuna inanılır.⁵⁹

Sonuç

Elazığ yöresindeki mevcut su kültü, geleneksel Türk kültüründe yer alan yer-su inanışlarının günümüzdeki bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Ancak İslamiyet'in kabulüyle diğer Türk toplumlarında olduğu gibi araştırma sahamızda da bu kutsal mekânlar etrafında sergilenen inanç ritüellerinde İslami motiflerin yer aldığı görülür. Bu durum bize, su kültü özelinde, diğer tüm kutsal fenomenlerin, içinde yaşadığı toplumun dinî, kültürel ve ahlaki yapısından etkilendiğini göstermektedir.

Elazığ yöresinde, kutsal sayılan bu mekânların, toplumun geniş kesimlerince ziyaret edilmesinde, dinî, sosyal, kültürel ve ekonomik birçok neden etkilidir. Yöre halkının bu mekânlara yönelmesinde ön plana çıkan unsurlardan en

⁵⁸ İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu

⁵⁹ Fethiye Kahraman, 1957 Elazığ Doğumlu

belirginini şifa bulma düşüncesidir. Çeşitli hastalıklardan muzdarip olup ancak tıbbi müdahalelerden hiçbir sonuç alamayan insanlar, bu mekânları bir ümit kapısı olarak görmektedir. İnsanlar bu suların kutsiyetinden faydalanmak amacıyla onlarla temasa geçmeye çalışmaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek için bu sulardan içmekte, yıkanmakta, suyun çamurunu vücudunun rahatsız olan bölgelerine sürmekte, kanlı ve kansız kurbanlar takdim etmekte ve belirli vakitlerde ziyaret etmek gibi ritüeller sergilemektedirler. İnsanların bu kutsal mekânlarla temas kurmasındaki temel gaye, su ruhlarıyla yakınlaşmak, sıkıntıların giderilmesi için onların yardımını temin etmek ve kutsiyetlerinden faydalanmaktır.

Elazığ yöresinde yer alan kutsal sular, iki yönlü bir özelliğe sahiptir. Bu özelliklerden birincisi, insanların çeşitli amaçlar için kendilerine başvurmalarından kaynaklanan cezp ediciliktir. İkincisi ise, insan davranışlarına koyduğu bir takım sınırlamalarla belirginleşen korkutucu/ürkütücü yöndür. Ziyaretçiler bu kutsal suların bulunduğu alanlarda dinî ve örfî kurallara uymak zorundadırlar.

Günümüzde Elazığ yöresinde bu kutsal sular çeşitli rahatsızlıklar için farklı kültür, eğitim ve yaş seviyesindeki insanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Ayrıca ulaşım şartlarının kolaylaşması, bu kutsal mekânlara olan ziyaretlerin devam etmesinde olumlu etki sağlamaktadır.

Kaynakça

Araz, Rifat, *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Ankara 1991, Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Arık, Durmuş, *Azerbaycan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları*, Ankara 2005, Öztepe Matbaacılık.

Bayat, Fuzuli, *Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi I)*, İstanbul 2007, Ötüken Yayıncılık.

Eberhard, D.W., *Çin'in Şimal Koşulları*, Ankara 1996, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Eliade, Mircea, *Zalmoksis'ten Cengiz Han'a*, (Çev. Ali Berktaş), İstanbul 2003, Kabalcı Yayınevi.

-----, *Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, (Çev. Mustafa Ünal), Konya 2005, Serhat Yayınevi.

Erdem, Mustafa, *Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları*, Ankara 2000, Asam Yayınları.

Ergin, Muharrem, *Orhon Abideleri*, İstanbul 2006, Boğaziçi Yayınları.

Eröz, Mehmet, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnanç) ve Alevilik Bektaşilik*, İstanbul

1992, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Esin, Emel, *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul 2001, Kabalcı Yayınevi.

Gökalp, Ziya, *Türk Töresi*, İstanbul 1977, İnkılâp ve Aka Yayınevi.

Gökbel, Ahmet, *Kıpçak Türkleri*, İstanbul 2000, Ötüken Neşriyat.

Gülensoy, Tuncer, *Manas Destanı (Türkiye Türkçesi İle)*, Ankara 2002, Akçağ Yayınları.

Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Korkudum Kitabı*, İstanbul 2006, Kabalcı Yayınevi.

Günay, Ünver, Güngör, Harun, *Türklerin Dini Tarihi*, İstanbul 2007, Rağbet Yayınevi.

Hacib, Yusuf Has, *Kutadgu Bilig*, Çev. Besim Atalay, İstanbul 2008, Kabalcı Yayınevi.

İnan, Abdulkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul 1976, Kültür Bakanlığı Yayınları.

-----, *Makaleler ve İncelemeler I-II*, Ankara 1998, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

-----, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara 2006, Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Bozkır Kültürü*, Ankara 1987, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Kalafat, Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara 1990, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

-----, *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm (Sosyal Antropoloji Araştırmaları)*, İstanbul 2004, Yeditepe Yayınevi.

-----, *Dedem Korkut Daş Oğuz Elleri*, Ankara 2008, Berikan Yayınları.

Kâşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk*, C. I-IV, Ankara 2006, Türk Dil Kurumu Yayınları

Keban Gazetesi; "Başpınar Köylüleri Kaynak Suyu İçin 200 Yıldır Kurban Kesiyor", Elazığ

2008, s.8, (15-31 Ekim 2008).

Ocak, Ahmet Yaşar, *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983, Enderun Kitabevi.

- Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi I-II*, Ankara 2010, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Pala, İskender, “Su”, İslam Ansiklopedisi, c. XXXVII, İstanbul 2009, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Roux, Jean-Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul 2001, Kabalcı Yayınevi.
- Togan, A. Zeki Velidî, *Oğuz Destanı (Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili)*, İstanbul 1982, Enderun Kitabevi
- Tokarev, S. Aleksandrovich, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi* (Çev. Rauf Aksungur), İstanbul 2006, Ozan Yayıncılık.
- Turan, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul 2003, Ötüken Yayınevi.
- Tümer, Günay, Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ankara 1997, Ocak Yayınları.

www.genceleviler.com (01.01.2009)

Kaynak Şahıslar

- Akif Karataş, 1969 Elazığ Doğumlu.
- Coşkun Sal, 1949 Elazığ Doğumlu.
- Fatma Yılmaz, 1955 Elazığ Doğumlu.
- Fethiye Kahraman, 1957 Elazığ Doğumlu.
- Hayrettin Er, 1943 Elazığ Doğumlu.
- İbrahim Kan, 1953 Pertek Doğumlu.
- Mehmet Aydoğdu, 1964 Elazığ Doğumlu.
- Mehmet Topçu, 1961 Elazığ Doğumlu.
- Mehmet Yılmaz, 1958 Elazığ Doğumlu.
- M.Sait Kaya, 1956 Elazığ Doğumlu.
- Nihat Çınar, 1951 Elazığ Doğumlu.
- Süleyman Bayar, 1934 Elazığ Doğumlu.

Yümrü Polat, 1954 Elazığ Doğumlu.